

Pro egyptologii stejně jako každou historickou vědu je přínosné a vzrušující vedle samozřejmého studia pramenů původních v nejužším smyslu, tedy z perspektivy územní a časové, sledovat také reflexi předmětu svého studijního zájmu v průběhu dějin. V našem případě to znamená zkoumat, co o zemi na Nilu, jejích dějinách, památkách, dobových reáliích apod. vypovídají písemná svědectví dávných návštěvníků Egypta, cestovatelů a starších badatelů. V tomto ohledu je ve vědeckých kruzích stále živá otázka tzv. orientalismu, tedy diskuze o vždy individuálních projevech vnímání a chápání Orientu, o proměnách jeho obrazu a vlivu v západním myšlení, v obecnější rovině pak o vztahu k jinému, vztahu subjektu k objektu, pozorovatele k pozorovanému.

Naše písemnictví nabízí pro tento výzkum unikátní soubor rukopisných (převážně latinských) pramenů, jejichž autory jsou františkánští misionáři Jakub Římař, Remedius Prutký a Kristián Schneider. Tito členové svatováclavské provincie řádu menších bratří sv. Františka působili během 18. století v Egyptě, Habeši a přilehlých oblastech Blízkého východu, a o svých cestách, znalostech, zážitcích a zkušenostech zanechali tisíce stran písemností osobní i úřední povahy, jimž z mnoha hledisek patří význačné místo mezi svědectvími evropských návštěvníků Egypta a Habeše v „předvědecském“ období zájmu o tyto oblasti. Rozsah zpracování jejich rukopisů je však zatím nepatrný a bibliografie relevantních publikací je nepočtená.

Cílem tohoto příspěvku je formou přípravné studie zprostředkovat rámcovou představu o písemných pramenech zmíněných misionářů a upozornit na široké pole, jaké nabízí jejich zkoumání pro historické vědy. V perspektivách studia lingvistického materiálu moderních jazyků Orientu se zde neodvážím být konkrétní, příslušné prameny vždy jen zmíním.

Misionáři a jejich písemnosti

Jakub Římař (1682–1755), služebně nejstarší z uvedené trojice františkánů, odešel na misie počátkem roku 1711, kdy také začínají zápisky v jeho *Itinerariu*¹, a my od té chvíle můžeme sledovat jeho peripetie počínaje na-

¹ Korektní formální a obsahový popis s podrobným rozpisem jejich jednotlivých složek, jež by této ročence ani neslušel, u tohoto ani dalších rukopisů neuvádím, stejně tak ani jejich celé,

máhavou cestou z Moravy do Itálie přes zasněžené Alpy. Rukopis se nachází v Národní knihovně České republiky v Praze (dále NK ČR) pod signaturou Re 13, čítá 394 folií kvartového formátu a ve své deníkové části pokrývá roky 1711–1726 (kromě let 1717–1720), tedy období od Římařovy první cesty do Egypta včetně návštěvy Svaté země přes nevydařenou výpravu po Rudém moři do Etiopie a odtud kolem Afriky do Evropy až po druhý pobyt v Egyptě včetně Egypta Horního. Za touto částí, jež vznikala průběžně a představuje v rukopise valnou většinu, následuje několik tematických dodatků, které tento chronologický rámec překračují oběma směry. Dodatky se týkají např. popisu Káhiry, kuřecích líhni, koptské církve a pronásledování řeholníků ve Svaté zemi roku 1744.

Na *Itinerarium* z chronologického pohledu navazují Římařova *Diurnalia*², jejichž rukopis je uložen ve Strahovské knihovně v Praze (dále SK) pod signaturou DE IV 5. Mají 332 folií osmerkového formátu a zahrnují léta 1725–1752, s výjimkou let 1730–1736. Tím zachycují druhý Římařův pobyt v Egyptě, cestu do Itálie a domů, a třetí egyptský pobyt. Také zde jsou na konci připojeny apendixy (vzniklé především během vizitačních cest Římaře coby prefekta egyptských misí (1737–1751) do Horního Egypta), včetně unikátního soupisu duší františkánské misijní obce v okolí Girgy k roku 1748 na listech 305^r–331^r.

Kromě těchto „literárních“ rukopisů existují ve Státním ústředním archivu Praha (dále SÚA) četné úřední i soukromé dokumenty³, celkem 23 číslovaných folií různých pověření, jmenovacích dekretů a dopisů, které přinášejí cenné informace a v mnohém dokreslují osudy misionáře a celé egyptské misie. K velkému překvapení a radosti byly mezi těmito prameny nedávno identifikovány scházející Římařovy deníky z let 1730–1736⁴ a také polovina listu⁵ z jeho popisu gízských pyramid, chybějící v rukopisu *Itineraria*.

Jedenáct stran nalezených deníků kvartového formátu za roky 1730–1736, zacelujících sedmiletou mezeru v rukopisu *Diurnalií*, pokrývá období, po které Římař pobýval v Itálii a v českých zemích poté, co v červnu 1728 od-

barokně košaté názvy. Kodikologický popis Římařova *Itineraria*, avšak nedůsledný a s chybami, publikoval jako první Petráček (1955: 96–97).

² Na možnost existence tohoto rukopisu poukázali už např. Vilhum (1946: 44) a Grulich (1981: 135, 137), avšak pouze na základě poznámky jakéhosi redaktora v *Itinerariu* na foliu 310^f; nic konkrétního o něm nevědí. (O tomto „pořadateli“ literární pozůstalosti cfr. Dospěl (2005). První popis rukopisu *Diurnalií* pochází až od Pávové (1984: 52–56), a to díky Karlu Petráčkovi, který jej v SK objevil (cfr. Pávová 1984: 46). Diplomová práce zůstala však nepublikována a pozdější literatura (např. Martínek – Martínek 1998: 370–371; Jiroušková 1999: 425–426) o existenci *Diurnalií* opět mlčí; výjimkou je Krása – Polišínský (1993: 87).

³ SÚA, fond Řád františkánů (dále ŘF), karton č. 64, inv. č. 2070.

⁴ SÚA, ŘF, karton č. 64, inv. č. 2070, ff. 18–21; celkem 11 stran textu.

⁵ SÚA, ŘF, karton č. 64, inv. č. 2070, f. 4.

plul z Alexandrie do Říma. V Itálii se tehdy zdržel až do září následujícího roku a prožil tu např. slavnosti svatořečení Jana Nepomuckého. Následně se vydal do domovské františkánské provincie svatého Václava, kde setrval do roku 1737, ponejvíce v roli zpovědníka ve Znojmě. Do Egypta se v říjnu 1737 vrátil již v úřadu prefekta celé misie. Čerstvě nalezené zápisky zachovávají chronologickou linku rukopisných deníků, jsou však stručnější. Římař je pořídil pravděpodobně z písemností archivu po návratu do misie či z poznámek některého z kolegů.

Zmíněný fragment popisu Velké pyramidy, který jednoznačně patří do rukopisu *Itineraria*, odkud byl z listu 67 vystřižen, obsahuje mj. Římařův unikátní nákres gízské nekropole s pyramidami a Sfingou.

Díky těmto dvěma šťastným archivním nálezům máme k dispozici soubor souvislých Římařových zápisků z období 41 let, vyjma roky 1717–1720, kdy se Římař vracel z neúspěšné misijní výpravy do Etiopie (a zatím nic nenasvědčuje tomu, že by si deník vedl i v těchto letech během zastávky v Indii a dlouhé plavby kolem Afriky do Evropy). Zevrubný formální a obsahový popis těchto rukopisných novinek spolu s ostatními Římařovými rukopisy má vyjít ještě letos.

V Římařově pozůstalosti se nalézá ještě jeden rukopis (spíše odborného charakteru), jenž má svou nespornou hodnotu pro dějiny medicíny, ale s ohledem na naše téma se mu zde věnovat nebudeme.⁶

V letech 1750–1756 se v blízkovýchodních oblastech pohyboval Římařův mladší spolubratr a přímý podřízený **Remedius Prutký** (1713–1770). Jeho *Itinerarium*⁷, čítající 485 folií kvartového formátu, je uloženo v NK ČR pod signaturou Re 14 a chronologicky pokrývá období let 1750–1770. Z toho do geografického rámce Blízkého východu spadají texty za léta 1750–1756, resp. až do roku 1765, kdy Prutký – pobývajíc již ve Florencii – relevantní část svého *Itineraria* dopsal. Spis se dělí na zhruba stejně obsáhlé poloviny věnované Egyptu a Habeši. Konkrétněji se jeho zápisky týkají Egypta samotného, Sinaje, Palestiny, cesty po Rudém moři a Habeše, necháme-li tu stranou části popisující cestu z Habeše do Evropy kolem Afriky, jeho putování po Evropě, účast v sedmileté válce ve funkci vojenského kaplana a misijní působení v Petrohradu.

Ve Strahovské knihovně se nalézá výtah o pětapadesáti foliích, pořízený z tohoto textu nejspíše roku 1789 pro misionářova synovce, strahovského premonstráta Josefa Octaviana Prutkého (1747–1814),⁸ a v SÚA potom

⁶ Jde o rukopis *Varia medicinalia pro missionibus orientalibus* (NK ČR, sign. Vb 27). První popis v: Petráček (1955: 97–98), po něm Grulich (1981: 136–137) a Pávová (1984: 57–59).

⁷ Podrobný popis a rozbor rukopisu, včetně úvah o jeho autorství, způsobu vzniku a osudech, viz v: Dospěl (2005), kde je také soupis ostatních Prutkého spisů a nové biografické údaje. První popis *Itineraria* publikoval Somigli (1925: 430–433), u nás Petráček (1955: 91–92).

⁸ SK, DA III 36, ff. 57r–112v. Podrobněji Dospěl (2005). Rukopis nalezl Petráček, jako první na něj poukázala Pávová (1984: 70–72), po ní Krása – Polišínský (1993: 87).

39 číslovaných folií archivních dokumentů⁹ a dalších jednotlivých archiválií¹⁰, které vrhají jasnější světlo na Prutkého životní osudy a působení ve službách Svaté kongregace pro šíření víry, čili Propagandy.

K dispozici máme i další, specializované rukopisy Remedii Prutkého.¹¹ Z nich pouze *Doctrina Christiana* zaslouží z našeho pohledu pozornost díky popisu cesty z Egypta do Etiopie na foliích 85^r–91^v, nazvaném *Descriptio viae Aethiopiae*.

Posledním z trojice františkánů je **Kristián Schneider** (1742–1824), jenž na misiích v oblasti Blízkého východu, především v Egyptě, pobýval v letech 1772–1799. Osudy jeho písemného svědectví o misionářské práci, dalekých cestách a prožitých událostech jsou však spleť a donedávna nedávaly mnoho naděje na možnost výzkumu.

Rukopis Schneiderova *Kurze Lebens- und Reisebeschreibung eines Blinden mit verschiedenen Anmerkungen* pod signaturou VIII. 177 v profesorské knihovně jindřichohradeckého gymnázia mezi světovými válkami našel a zprávu o tom časopisecky publikoval¹² jihočeský historik Jan Muk. Po něm však o rukopise už nikdo neví a pouze se odkazuje na Muka, před nímž tento rukopis zřejmě znali také Franz Fischbacher¹³ a Antonín Rybička, autor hesla o Schneiderovi v Riegrově slovníku naučném.¹⁴ Jaké byly další osudy rukopisu, se můžeme jen domýšlet. Možná jej Muk nechal v profesorské knihovně, kde zůstal až do jejího poválečného (?) zrušení a pak byl buď zničen, zcizen, nebo převzat do jindřichohradeckého archivu (dnešní Státní okresní archiv Jindřichův Hradec), anebo jej Muk uložil v místním muzeu (dnešní Muzeum Jindřichohradecka), jehož byl správcem. Zatím nezbývá než doufat v jeho znovunalezení.

Z Mukova popisu aspoň víme, že německy psaný rukopis vznikl roku 1821 v Jindřichově Hradci, kde vysloužilý misionář trávil své poslední roky, že má celkem 156 folií a že je rozdělen do tří částí, ty potom do osmnácti, devatenácti a sedmi kapitol. Díky Mukovi dále víme, že Kristián Schneider své *Kurze Lebens- und Reisebeschreibung* začíná předmluvou, kde mj. líčí svůj život, v následujících kapitolách potom prý popisuje cestu z Moravy do Itálie (r. 1771) a odtud do Egypta (1772), své působení v Egyptě (Káhira, Nakáda, Faršút, Girga), cestu tam a zpět ze Suezu po Rudém moři do

⁹ SÚA, ŘF, karton č. 62, inv. č. 1992.

¹⁰ Např. cestovní pas na cestu do petrohradské misie (SÚA, ŘF, inv. č. 376).

¹¹ Jde o *Catalogus verborum Arabicorum compendiosus* [...] (sign. Yc 53); *Vocabularium linguae Gallicae, Arabicae et Abyssiniacae* [...] (Yc 32); *Doctrina Christiana Italo-Latino-Arabica* [...] (Ga 9); *Tractatus de chymia et alchymia* [...] (Va 7). Všechny se nacházejí v NK ČR. První popis v: Petráček (1955: 92–96), po něm Grulich (1981: 142–144) a Pávková (1984: 73–81).

¹² Muk (1933; 1935; 1936).

¹³ Fischbacher (1851).

¹⁴ Rybička (1870).

Mokky s cílem proniknout do Etiopie (1778–1779), návštěvu Svaté země roku 1796, cesty po dnešní Sýrii a zpáteční cestu z Egypta do vlasti (1799) se zastávkou v Itálii a na císařském dvoře ve Vídni. V Egyptě byl Schneider těsně před svým odjezdem svědkem Napoleonovy okupace.

V předmluvě k tomuto spisu prý Schneider také uvádí, že již dříve sepsal v latině jiné dílo, a sice *Adnotationes in Aegyptum*, o němž ale i Jan Muk píše, že jeho osud je neznámý.¹⁵ Nic jistějšího o něm nevěděl ani Franz Fischbacher¹⁶ ani novější literatura, jež nanejvýš pouze parafrázuje Mukovo beznadějně konstatování. O to větší je proto radost, když jsem – v době prvních korektur tohoto příspěvku – rukopis našel v Rybově soupisu¹⁷ rukopisů dnešní Jihočeské vědecké knihovny v Českých Budějovicích, v jejím oddělení rukopisů a starých tisků ve Zlaté Koruně, kam byl deponován ze zrušeného konventu františkánů v Jindřichově Hradci společně s knihovnami ostatních zaniklých jihočeských klášterů.

Při popisu jsme vzhledem k časové blízkosti „objevu“ zatím odkázáni na zmíněný základní kodikologický popis, v němž Bohumil Ryba uvádí, že latinský rukopis *Annotationes in Aegyptum* stojí na signatuře 1 JH 9, čítá celkem 276 číslovaných stran a skládá se ze tří textových částí, za nimiž následuje sedm obrazových příloh. Schneider prý podle svých slov rukopis sepsal před svým odjezdem z Egypta (je tedy starší než *Beschreibung*) – částečně pro vlastní potřebu, částečně pro informaci svým následovníkům. Popisuje tu geografické podmínky v Egyptě, jeho starověké památky, základní topografii, rozepisuje se o klimatu, hospodářství i o náboženských a sociálních otázkách a reáliích soudobého Egypta. Nermalou pozornost věnuje také nejnovějším dějinám.

Ve Zlaté Koruně jsou uloženy ještě dva Schneiderovy rukopisy, avšak nepůvodní a zcela jiného zaměření. Jde o rukopisné záznamy přednášek z morální a systematické teologie, které Schneider absolvoval v rámci svého teologického studia v Olomouci.¹⁸

Posledními Schneiderovými písemnostmi, které máme v současné době k dispozici, jsou dokumenty uložené v SÚA.¹⁹ Jsou mezi nimi úřední pověření, dekrety, oficiální i osobní korespondence atd., v celkovém počtu 36 číslovaných folií. Protože jsou tyto oficiální i osobní písemnosti – stejně jako v případě dvou předešlých misionářů – vesměs přesně datovány a obsahují např. seznamy a potvrzení různých pravomocí, nařízení, žádosti a od-

¹⁵ Muk (1935: 511; 1936: 130); v: Muk (1933/25: 6) o něm dokonce čteme: „jež se nám nezachovala“ (scil. „knih“).

¹⁶ Fischbacher (1851: 438).

¹⁷ Ryba (1987: 252–253).

¹⁸ Jsou to *Compendium seu Collectio Universae Theologiae Moralis* [...] (sign. 1 JH 32) a *Compendium seu Collectio Universae Theologiae Dogmaticae* [...] (sign. 1 JH 26). Jejich popis v: Ryba (1987: 277–280, 271–272).

¹⁹ SÚA, ŘF, karton č. 65, inv. č. 2115.

kazy na konkrétní události, představují cenný pramen pro obohacení Schneiderových biografických údajů a v obecnější rovině i k poznání chodu egyptské misie.

Pro momentální úplnost je zapotřebí alespoň zmínit slovníkové a mluvnické dílo dalšího františkána. V NK ČR pod signaturou Ya 9 se totiž nalézá *Vocabularium quatuor linguarum, videlicet Italicae, Latinae, Arabicae et Turcicae Antonia Ullerstorffa* († 1709), sepsané roku 1690. Kromě již z názvu patrných slovníků obsahuje i stručnou mluvnici arabštiny a turečtiny. Zejména nářečními formami v něm používaných arabských sloves i jmen se chtěl kdysi zabývat Karel Petráček.²⁰

Klasifikace a stručná charakteristika pramenů

Tím jsme přehlédlí všechny dosud známé domácí písemné prameny pocházející nebo vztahující se k osobám tří františkánských misionářů, přesněji řečeno ty z písemností, které explicitně vypovídají o zážitcích zmíněných řeholníků v Orientu, o jejich individuálních vědomostech, představách, názorech a postojích k oblasti Blízkého východu. Jako celek na více než třech tisících stran reflektují osobně prožité události v blízkovýchodních oblastech během roků 1711–1799, tedy za dlouhé období 88 let, časovým rozpětím svého vzniku dokonce za rovných 110 let.

Žánrové zařazení jmenovaných spisů je problematické a je zapotřebí velké opatrnosti, neboť terminologie těchto písemností je dosud nevyhraněná. Nejkorektnější pochopitelně je označovat jednotlivé spisy jejich původními či dobovými názvy. Přesto se můžeme na základě charakteristik jednotlivých písemností pokusit alespoň předběžně o jejich klasifikaci, i když díky nehomogenosti pramenů nebude bezvýhradná.

Uvedené dva Římařovy rukopisy mají shodný charakter. Obsahově jsou dosti osobní, Římař si totiž nezapisoval události jako nezúčastněný pozorovatel, ale angažovaně se k nim vyjadřuje, neváhá si např. stěžovat na špatné přijetí v některých konventech během svého putování, informuje o svém zdravotním stavu a vlastních pochybnostech. Oba rukopisy byly psány denně či téměř každý den, zápisky začínají vždy uvedením data, za nímž následuje různě dlouhé sdělení. Jednotlivé záznamy se od sebe očividně liší svou úhledností a vypovídají mnohé o okolnostech a momentální pečlivosti autora. Celkem jsou poměrně obtížně čitelné (to vše lze považovat za hlavní nevýhodu v porovnání s Prutkého *Itinerariem* – viz níže). Římařovo *Itinerarium* a *Diurnalialia* je tedy možné zařadit mezi deníky jako všeobecný typ, obsahující cestovní deníky a několik dodatečných tematických kapitol.

Prutkého *Itinerarium* je naopak psáno úhledně, s minimem oprav a jeho obsah je členěn do přehledných celků obsahově ucelených kapitol,

²⁰ Popis rukopisu v: Petráček (1955: 98), pracovní úmysl v: Petráček (1957: 334).

i když ne bez výjimek. Má tedy až monografický charakter při současném zachování chronologické linky vyprávění. Utríděnost látky lze přičíst doloženému autorovu úmyslu spis publikovat a způsobu vzniku rukopisu, který Prutký sepsal *ex post* a dokončil za svého pobytu ve Florencii na podzim roku 1765. Proto lze jeho *Itinerarium* s jistou licencí nazvat skutečným cestopisem s prvky cestovního deníku a obsáhlými exkurzy.

Do stejné kategorie se snad dá zařadit také Schneiderovo *Kurze Lebens- und Reisebeschreibung eines Blinden mit verschiedenen Anmerkungen*, vzniklé s odstupem let zřejmě na základě starších na místě pořizovaných zápisků. Dokud však nebude jeho rukopis k dispozici důkladnému studiu, je tento závěr ještě nejistější než ty předcházející. Na hodnocení jeho *Annotationes*, jejichž podrobný popis teprve připravuji, je příliš brzy; diskuze o žánrovém zařazení archivních dokumentů je bezpředmětná.

Také po jazykové stránce jsou zmiňované prameny velmi pestré. V rukopisech jednoznačně převládá latina (obě *Itineraria*, Římařova *Diurnalia* a jejich archivní „doplňk“, Schneiderovy *Annotationes*, většina archivních dokumentů), následovaná italštinou (část obou Římařových rukopisů, část archiválií Prutkého a Schneidera) a němčinou (Schneiderův *Popis*, část Prutkého a Schneiderových archiválií). V podstatně menší míře se vyskytují arabština (část Římařových rukopisů, archiválie Římaře a Schneidera, v Prutkého *Itinerariu* transliterovaně), francouzština (Prutkého a Schneiderovy archiválie) a amharština (Římařovy a Prutkého rukopisy, v nich zejm. toponyma).

Úroveň používané latiny byla již v minulosti předmětem pozornosti badatelů. Zdeněk Kalista k Římařově latině poznamenává: „Každý, kdo se pokusí o překlad tohoto cestopisu, bude tu musít zápasit s velmi početnými obtížemi, jaké skýtají nedokončené věty, vypadlá slova, fráze syntakticky rozvrácené a pod.“, a sobě vlastním způsobem dodává, že text přesto láká, „abychom se ponořili do kostrbatých a nesnadno poskakujících vět neklidného Hanáka“. ²¹ O neurovnaných větách a chvatně zaznamenávaných myšlenkách píše také František Vilhum. ²²

O latině Prutkého *Itineraria* Kalista v poznámce ke svému překladu poznamenává, že „bylo vskutku velmi obtížno překládati tuto latinu, pro niž označení „kuchyňská“ bylo by ještě příliš slabým“, ²³ a jinde o *Itinerariu* uvádí, že je „psáno latinou spíše italskou, v nejasných namnoze a nepřehledných frázích atd.“. ²⁴ Prutkého proti tomuto odsudku hájí Vilhum poukazem na to, že tehdy to ještě byl jazyk hovorový a Prutký psal v časové tísní. ²⁵

²¹ Kalista (1941b: 245–246).

²² Vilhum (1946: 45).

²³ Kalista (1941b: 249).

²⁴ Kalista (1941a: 344).

²⁵ Vilhum (1946: 39–40).

V němčině Schneiderova *Beschreibung* nalezl Muk mnoho gramatických prohřešků, což je vysvětlitelné již díky údajnému tvrzení samotného autora, který prý po návratu z misí během audience u císaře Františka II. mluvil raději italsky, neboť němčinu mezitím zapomněl.²⁶

Dnešní stav zpracování

Míra odborné pozornosti věnované jednotlivým spisům úzce souvisí s nastíněnými charakteristikami dochovaných rukopisů. První místo proto zaujímá Prutkého *Itinerarium*. Zcela mimo tuto diskuzi naopak stojí teprve nyní zpola znovuobjevené dílo Schneiderovo.

Prutkého *Itinerariu* se z hlediska orientalistiky jako první hlouběji věnoval františkán Teodosio Somigli. Nejprve se zabýval okolnostmi misijní výpravy do Etiopie²⁷ a roku 1925 z geografického pohledu napsal o Prutkého cestě z Káhiry do hlavního města Etiopie Gonderu a zpět do Messawy na rudomořském pobřeží.²⁸ Po něm historik Zdeněk Kalista uveřejnil překlad 15. a 49. kapitoly druhého dílu, týkající se příchodu a odchodu misionářů z Gonderu.²⁹ Roku 1946 se František Vilhum pokusil o stručné shrnutí *Itinerarií* obou františkánů, opět zejména v ohledu zeměpisných souvislostí jejich cest.³⁰

Jako první školený orientalista se františkánskými rukopisy začal zabývat Karel Petráček. Měl v úmyslu v sérii článků podrobit výzkumu nejprve etiopský materiál Římařova *Itineraria*, potom etiopský lingvistický materiál spisů Prutkého a etiopské partie jeho *Itineraria* jako celek. Posléze chtěl přistoupit k obdobnému zpracování arabských, zejm. jihoarabských částí obou *Itinerarií*, i částí týkajících se Egypta a Palestiny, a konečně měl v úmyslu věnovat se arabskému lexiku Prutkého slovníků.³¹ O Prutkém údajně připravoval dokonce monografii,³² ale nic takového již nepublikoval.

Roku 1967 uveřejnil Miroslav Verner analýzu tří kapitol *Itineraria*, které se zabývají vyložení egyptologickou problematikou, sice pyramidami, Sfinxou a mumii, včetně překladu kapitoly o mumiiích.³³ V rozšířené a anglicky psané verzi se k tématu vrátil ještě následující rok.³⁴ Richard Pankhurst a Tony Pearson potom publikovali rozbor 43. kapitoly druhého dílu *Itineraria*, kde Prutký píše o lékařských praktikách v Etiopii.³⁵

²⁶ Muk (1936: 130).

²⁷ Somigli (1913).

²⁸ Somigli (1925).

²⁹ Kalista (1941a: 196–200 + pozn. na s. 291–292; 1941b: 183–186 + pozn. na s. 249–250).

³⁰ Vilhum (1946).

³¹ O tomto plánu Petráček (1957: 334). Viz ještě dále.

³² Petráček (1958: 68).

³³ Verner (1967).

³⁴ Verner (1968).

³⁵ Pankhurst – Pearson (1972).

Část Petráčkova předsevzetí následně naplnil pod jeho vedením Zdeněk Poláček, když nejprve v disertační práci a později i časopisecky publikoval diachronní analýzu amharského lexika v Prutkého rukopisech *Vocabularium a Doctrina*, kde se mu podařilo formulovat některé obecné tendence vývoje staroamharského lexika.³⁶ Další část tematického rozvrhu opět pod vedením Petráčka zpracovala v diplomové práci Jindřiška Pávová, když mj. provádí analýzu a srovnání etiopských toponym uváděných v Prutkého *Itinerariu a Doctrině* a v Římařově *Itinerariu a Diurnaliích*, a dále egyptských a súdánských toponym na základě 84. kapitoly prvního dílu Prutkého *Itineraria* a složky *Itinerarium de Alexandria usque ad Aethiopiam* v Římařových *Diurnaliích*.³⁷

Velký krok byl nedávno učiněn v zahraničí, když byl (opět díky Petráčkovi) publikován anglický překlad druhé části Prutkého *Itineraria*, která se týká především Etiopie.³⁸ Velmi cenným je tu komentář proslulého etiopisty Richarda Pankhursta, zatímco úroveň překladu samotného je silně diskutabilní, když např. hned v překladu titulní strany rukopisu se vyskytují podstatné chyby, které i nezasvěcený čtenář má možnost zaregistrovat díky tomu, že tato stránka je jako jediná otištěna společně s fotokopií rukopisného originálu. Loni vyšel překlad 71. kapitoly druhého dílu se stručným komentářem a úvodem.³⁹

Římařovo *Itinerarium* hodlal podle svých slov vydat Teodosio Somigli, roku 1929 však zemřel a svůj úmysl nestihl naplnit.⁴⁰ Po Kalistově překladu folií 148^v–150^v *Itineraria*⁴¹ se Římařovým spisům z orientalistického hlediska vážně věnoval teprve Karel Petráček. Vedle již uvedených studií uveřejnil pečlivou analýzu části *Itineraria* nadepsané *Descriptio Aethiopiae seu Abissiniae*⁴², v níž mj. řeší otázku autorství, jež později, když se zabýval možností Římařova proniknutí do Etiopie, omylem přičkl Prutkému⁴³, jak poukázali již Krása a Polišínský.⁴⁴

Tolik ve zkratce důležitější práce pojednávající o písemných zprávách tří františkánů o zemích Blízkého východu. Jak patrně, míra zpracování uvedených pramenů je v poměru k jejich rozsáhlosti a významu velmi malá. Zcela nevyužity dosud zůstávaly citované archiválie, k nimž zbývá připočítat ještě knihy téhož fondu v SÚA.

³⁶ Poláček (1976).

³⁷ Pávová (1984: 129–146, 96–128).

³⁸ Arrowsmith–Brown (1991).

³⁹ Dospěl (2003).

⁴⁰ Podle Grulichy (1981: 136, pozn. 18).

⁴¹ Kalista (1941b: 176–182 + pozn. na s. 245–246).

⁴² Petráček (1957).

⁴³ Petráček (1962: 96, 98).

⁴⁴ Krása – Polišínský (1993: 87, pozn. 17).

Naše knihovny a archivy tedy skýtají velké bohatství pramenného materiálu, který si zaslouží soustředěnou pozornost. Typologicky jde o deníky a cestopisy, dopisy, oficiální dokumenty (dekrety, povolení, cestovní pasy...) a písemnosti statistické povahy (matriky, nekrologia, zápisy o složení řeholních slibů...). Přínosné mohou být také zmínky o uvedených misionářích v dalších soudobých pramenech.

Vedle všech těchto domácích existují v cizině další prameny přímo pocházející od jmenovaných tří misionářů nebo související s jejich činností. Např. v římské knihovně františkánského řádu se má nacházet rukopis *Descriptio compendiosa imperii Aethiopicum et relatio missionum Aethiopiae et Aegypti* [...] ⁴⁵, čítající 332 stran, jenž měl Prutký sepsat na základě dokumentů misijního archivu a archivu Propagandy – ta misijní činnost z Říma koordinovala. V káhirském františkánském konventu se údajně nachází Římařův obsáhlý rukopis *Liber missionis Superioris Aegypti* [...] týkající se stavu a chodu misijních stanic v Horním Egyptě, který obsahuje mj. tzv. soupisy duší v Achmímu, Girze a Farsútu. ⁴⁶ V archivu františkánských misí v Káhiře je prý uložen opis Římařových *Diurnalií*. ⁴⁷ Od studia fondů káhirských a římských archivů lze očekávat i další cenná svědectví včetně např. souborů korespondence a misionářských relací.

Římař, Prutký a Schneider nebyli jedinými misionáři z české provincie řádu menších bratří, kteří cestovali do Egypta a misijně tam pracovali; o dalších k nám promlouvají zatím pouze jejich jména, a jejich stopy se postupně vynořují z archivních pramenů především institucionální povahy. Lze tedy doufat, že zároveň s analýzami a interpretacemi svědectví tří zde zmiňovaných velikánů se ještě více rozšíří pramenná základna o dosud zapomenuté písemnosti dalších misionářů a že před námi v jejich svědectvích časem vystoupí ve větší plasticitě i celkový obraz organizace františkánských misí v Egyptě, v jejichž chodu hráli bratři svatováclavské provincie během 18. století zásadní úlohu. Z nich byla publikována zatím jen zpráva Prutkého společníka na výpravě do Etiopie Martina Langa (1711–1759) o Gonderu, kterou poslal roku 1754 z Říma svému spolubratru Severinu Vrbčanskému do Čech. ⁴⁸

I ty stručně zde představené prameny nám ale již dovolují navázat na předešlé badatele a započít s intenzivním výzkumem. Současně s neustále probíhající heuristikou bude nejprve nutné publikovat formální a podrob-

⁴⁵ Cfr. Somigli (1913: 130) a Grulich (1981: 141).

⁴⁶ Cfr. Grulich (1981: 137–138), zde také jeho popis.

⁴⁷ Cfr. Grulich (1981: 137, pozn. 21).

⁴⁸ Malý (1972). Etiopista tu mj. sděluje (pozn. 13), že připravoval k vydání Prutkého *Itinerarium*.

ný obsahový popis nově nalézaných pramenů a tím s nimi seznámit širší odbornou veřejnost. Další etapu zpracování může tvořit práce na kritické edici textů a pořízení jejich překladu. Souběžně s tím se nabízí možnost vlastních obsahových analýz textů, na jejichž základě lze 1. skládat životní osudy jednotlivých misionářů, 2. rekonstruovat organizaci a chod egyptské, případně etiopské františkánské misie, 3. interpretovat informace o starém Egyptě i reáliích Egypta soudobého.

V této čistě faktografické rovině budou egyptologa-archeologa bezesporu nejvíce lákat popisy stavebních památek starověku a výroky misionářů na adresu „pohanského dávnověku“. Pro historickou vědu obecně má ale navíc nedocenitelný význam sledovat a interpretovat také jejich reflexe radikální jinakosti orientálního prostředí, jejich konkrétní znalosti, individuální názory, pocity a postoje k nejrůznějším otázkám, s nimiž se setkávali v daleké cizině i v širším rámci, v němž se odvíjely jejich osudy a vznikaly písemnosti a kde se na druhou stranu jejich pohled utvářel a měnil. V tom jsou právě prameny osobní povahy nenahraditelné. Tento interpretační cíl je lákavým úkolem historické vědy, avšak o to složitější a dlouhodobější. Samostatnou kapitolu – již mimo hranice historiografie – potom tvoří analýzy literární a lingvistické stránky rukopisů.

Hodnotné zpracování zde představeného unikátního souboru pramenů se do budoucna neobejde bez patřičné jazykové vybavenosti a uvážlivé historické metodologie, ani bez spolupráce se specialisty, jakými jsou arabisté, etiopisté, historikové Blízkého východu, přírodovědci a další. K celistvému uchopení problematiky bude nezbytná širší badatelská a institucionální spolupráce také ve smyslu geografickém.

Literatura

Arrowsmith–Brown, James H. (ed.)

1991 *Prutky's Travels in Ethiopia and Other Countries*, London: The Hakluyt Society;

Dospěl, Marek

2003 „Václav Remedius Prutký OFM: misionářem u pramenů Nilu“, *Salve. Revue pro teologii a duchovní život* 13, č. 2, s. 67–75;

2005 „Etiopské křesťanství očima františkánského misionáře Remedie Prutkého (1713–1770)“, *Clavibus unitis* č. 1–2 (v tisku);

Fischbacher, Franz

1851 „Erinnerungsblatt an den zu Neuhaus in Böhmen verstorbenen Franziskaner-mönch und Missionär im Morgenlande P. Christian Schneider“, *Libussa* 10, s. 434–438;

Grulich, Rudolf

1981 *Der Beitrag der böhmischen Länder zur Weltmission des 17. und 18. Jahrhunderts*, Königstein/Taunus: Institut für Kirchengeschichte von Böhmen-Mähren-Schlesien e. V. [Veröffentlichungen des Instituts für Kirchengeschichte von Böhmen-Mähren-Schlesien e. V. 7];

Jiroušková, Jana

1999 „Římař Jakub Josef – český misionář“, in: Filipický, Jan (ed.). *Kdo byl kdo: čeští a slovenští orientalisté, afrikanisté a iberoamerikanisté*, Praha: Libri, s. 425–426;

Kalista, Zdeněk

1941a *České baroko*, Praha: Evropský literární klub;

1941b *Cesty ve znamení kříže: dopisy a zprávy českých misionářů 17. a 18. věku ze zámořských krajů*, Praha: Evropský literární klub;

Krása, Miloslav – Polišenský, Josef

1993 „Czech Missionary's First Hand Account of the 18th Century Ethiopia, Arabia and India“, ArOr 61, s. 85–90;

Malý, Zbyněk

1972 „The Visit of Martin Lang, Czech Franciscan, in Gondar in 1752“, Journal of Ethiopian Studies 10, č. 2, s. 17–25;

Martínek, Jiří – Martínek, Miloslav

1998 *Kdo byl kdo: naši cestovatelé a geografové*, Praha: Libri;

Muk, Jan

1933 „Z rukopisů profesorské knihovny jindřichohradeckého gymnasia“, Ohlas od Nežárky 63, č. 23, s. 6; 63, č. 24, s. 5–6; 63, č. 25, s. 6–7;

1935 „Neznámý český cestovatel po Orientě z napoleonské doby“, Širým světem 12, č. 9, s. 500–522;

1936 „Neznámý český cestovatel – misionář p. Kristian Schneider (1742 – 1824)“, Sborník Československé společnosti zeměpisné 42, s. 129–131;

Pankhurst, Richard – Pearson, Tony

1972 „Remedius Prutký's 18th Century Account of Ethiopian Tacnicides and Other Medical Treatment“, Ethiopian Medical Journal 10, č. 1, s. 3–6;

Pávová, Jindřiška

1984 *Rukopisné památky české provenience k poznání zemí severovýchodní Afriky v 18. a 19. století*, Praha: FF UK (nepublikovaná diplomová práce vedená K. Petráčkem);

Petráček, Karel

1955 „Handschriften zur Kenntnis Ägyptens und Abessinien im 18. Jhd. aus der Bibliotheca Pragensis in Conventu Fratrum S. Francisci Reformatorem S. Mariae ad Nives“, ArOr 23, s. 90–98;

1957 „Jakub Římař aus Kroměříž: Descriptio Aethiopiae seu Abissiniae (Land und Leute)“, ArOr 25, s. 334–383;

1958 „Český přínos k poznání Etiopů a jejich země“, Československá etnografie 6, č. 1, s. 55–68;

1962 „Der angebliche Aufenthalt von J. J. Římař in Nordost-Afrika und der Verfasser von Descriptio Aethiopiae“, Annals of the Náprstek Museum 1, s. 91–99;

Poláček, Zdeněk

1976 „A Diachronic Analysis of Amharic Vocabulary on the Basis of V. R. Prutký's Manuscript“, ArOr 44, s. 28–42;

Ryba, Bohumil

1987 *Soupis rukopisů a starých tisků z fondu Státní vědecké knihovny v Českých Budějovicích*, III, České Budějovice: Státní vědecká knihovna;

Rybička, Antonín

1870 heslo „Schneider Kristian“, in: *Slovník naučný*, VIII (S – Szyttler), Praha: I. L. Kober, s. 339;

Somigli, Teodosio

1913 „La francescana spedizione in Etiopia del 1751-54 e la sua relazione del P. Remedio Prutky di Boemia O.F.M.“, *Archivum Franciscanum Historicum* 6, s. 129-143;

1925 „L'itinerarium del P. Remedio Prutky, Viaggiatore e Missionario Francescano (Alto Egitto), e il suo viaggio in Abissinia, 21 Febbraio 1752 - 22 Aprile 1753“, *Studi francescani* 22, s. 425-460;

Verner, Miroslav

1967 „Staroegyptské památky, jak je viděl v 18. stol. český cestovatel Václav Remedius Prutký“, *Nový Orient* 22, s. 83-85;

1968 „Ancient Egyptian Monuments as Seen by a Bohemian Missionary V.R. Prutký in the 18th Century“, *ArOr* 36, s. 371-383;

Vilhum, František X.

1946 *Čeští misionáři v Egyptě a Habeši*, Praha: Československá společnost zeměpisná.

Adnotanda

Rukopis Schneiderova **Beschreibung** se nalézá v rukopisné sbírce Státního okresního archivu Jindřichův Hradec, sign. I/7.

Z Prutkého rukopisů zbývá doplnit Notata medica diversa pro usu p. f. **Remedii Prutky** [...] (NK ČR, sign. Vc 46); **Tractatus chymicus de lapide philosophorum** [...] (NK ČR, Vb 74); **Varia medicinalia, chymica, collecta et conscripta a p. Remedio Prutky** [...] (NK ČR, s. s. 33).

Článek vznikl díky podpoře Grantové agentury ČR (č. projektu 401/04/0936).